

JOANNA PIETRUCZUK

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku

MICHAŁ LASZCZKOWSKI

Fundacja Dziedzictwa Kulturowego

Sprawozdanie ze spotkania dotyczącego wpisania dziedzictwa tatarskiego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO

W dniu 10 lipca 2025 r. w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Białymstoku odbyło się spotkanie poświęcone perspektywie wpisania dziedzictwa tatarskiego w Polsce na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO¹. W centrum uwagi znalazły się dwa meczety i cztery mużulmańskie cmentarze (mizary) w Bohonikach, Kruszynianach, Studziance i Lebieździewie, stanowiące świadectwo wielowiekowej obecności Tatarów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej².

Podczas spotkania szczegółowo omówiono kwestie techniczne związane z procedurą wpisu na listę UNESCO, stan badań nad tatarskimi meczetami i mizarami, a także ustalono plan rozszerzenia zasięgu pomnika historii. Zwrócono uwagę na priorytetowe potrzeby związane z ich utrzymaniem i konserwacją. Podkreślono, że proces ten ma wyjątkowy charakter, gdyż dotyczy nie tylko ochrony zabytków materialnych, lecz także uhonorowania unikalnej wspólnoty etniczno-wyznaniowej, która od stuleci współtworzy historię i kulturę Polski. Realizacja tego zadania wymaga szerokiej współpracy władz samorządowych, instytucji państwowych, ekspertów oraz społeczności tatarskiej.

Prezes ICOMOS – Bogusław Szmygin – przedstawił procedurę wpisu oraz jej złożoność. Podkreślił także, że każdy etap przygotowań wymaga najwyższej staranności. Niezbędne jest stworzenie spójnej narracji o tatarskim dziedzictwie, która w pełni ukaże jego wartość uniwersalną i przekona komisję UNESCO do podjęcia pozytywnej decyzji. Podlaski wojewódzki konserwator zabytków Adam Musiuk wskazał, że ochrona tego dziedzictwa nie kończy się na uzyskaniu wpisu – jest to dopiero początek procesu, którego celem jest trwałe zabezpieczenie i popularyzacja dorobku polskich Tatarów. Natomiast Andrzej Drozd szczegółowo przedstawił stan badań nad tatarskim dziedzictwem kulturowym w Europie Środkowo-Wschodniej.

Szczególne miejsce w dyskusji zajęły dwa zespoły zabytkowe – w Bohonikach i Kruszynianach. Zespoły te stanowią wyjątkowe w skali kraju materialne

źródło wiedzy o historii i kulturze Tatarów polskich. Są one dowodem wielowiekowej obecności społeczności muzułmańskiej na ziemiach Rzeczypospolitej oraz przykładem religijnej tolerancji i współistnienia różnych kultur w granicach dawnego państwa polsko-litewskiego. Architektura podlaskich meczetów różni się od typowych budowli muzułmańskich spotykanych w krajach arabskich. Ich forma nawiązuje do lokalnych tradycji budownictwa drewnianego – kościołów, cerkwi i synagog – ponieważ wznosili je miejscowi rzemieślnicy nieznający wzorców wschodnich. Orientalny charakter nadają im jedynie cebulaste, spłaszczone hełmy wieżyczek, zwieńczone półksiężycem, które pełnią funkcję minaretów.

Tatarzy osiedlający się w granicach Rzeczypospolitej Obojga Narodów początkowo zamieszkiwali głównie tereny Wielkiego Księstwa Litewskiego, w okolicach m.in. Wilna, Trok, Grodna i Kowna. Na szerszą skalę ludność ta pojawiła się w okresie rządów Witolda jako jeńcy wojenni, a także uchodźcy polityczni. Od XVII w. zaczęli przenosić się również do Korony, przede wszystkim do województwa podlaskiego. Byli to potomkowie chanów, kniaziów, jak też ludność wywodząca się z niższych warstw społecznych. Tatarzy uzyskali w Rzeczypospolitej wolności szlacheckie z wyjątkiem praw politycznych, otrzymywali też majątki ziemskie z obowiązkiem pełnienia służby wojskowej. Część z nich przyjęła spolszczone nazwiska i elementy szlacheckiego stylu życia, zachowując jednocześnie własną tożsamość religijną i kulturową.

Bohoniki i Kruszyniany są do dziś zachowanymi historycznymi ośrodkami osadnictwa tatarskiego na terenie współczesnej Polski, w których przetrwały za-
bytkowe meczety i mizary. W okresie przedrozbiorowym miejscowości te należały do Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdzie już od końca XIV w. rozwijało się osadnictwo tatarskie o charakterze wojskowym – Tatarzy otrzymywali ziemię w zamian za służbę wojskową.

Na terenach Bohonik i Kruszynian Tatarzy osiedlili się po buncie Lipków (1667-1672). Król Jan III Sobieski nadał im te ziemie w ramach rekompensaty za niewypłacony żołd. W 1679 r. rotmistrzowie Bohdan Kieński i Giza Sielecki otrzymali wieś Bohoniki, natomiast pułkownik Samuel Murza Krzeczowski wraz ze swym oddziałem został uposażony m.in. w Kruszyniany.

Bohoniki i Kruszyniany mają szczególne znaczenie nie tylko w skali regionu, lecz także całego kraju. To miejsca święte dla polskich Tatarów, będące celem pielgrzymek i najważniejszych uroczystości religijnych. Wartość ich dziedzictwa polega na tym, że stanowią nie tylko świadectwo historii islamu w Polsce, lecz także dowód na bogactwo kulturowe i tradycję tolerancji religijnej dawnej Rzeczypospolitej.

Podsumowując spotkanie, uczestnicy zgodzili się, że proces wpisania dziedzictwa tatarskiego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jest nie tylko zadaniem o ogromnym znaczeniu dla ochrony zabytków, ale także historycznym momentem dla regionu Podlasia i całej Polski.

Na koniec spotkania ustalono, że koordynatorem przedsięwzięcia będzie Fundacja Dziedzictwa Kulturowego, która od niemalże 10 lat prowadzi prace badawcze i konserwatorskie na wszystkich cmentarzach tatarskich w Polsce i która otrzymała niezbędne pełnomocnictwa od właścicieli. Zadaniem fundacji w osobie dr. Michała Laszczkowskiego będzie przeprowadzenie działań zmierzających do rozszerzenia wpisu o pomnik historii i złożenia wniosku na Światową Listę Zabytków UNESCO.

1. Katarzyna Pałubska, Bronisław Talkowski, Arkadiusz Bojczuk, spotkanie w sprawie wpisania dziedzictwa tatarskiego w Polsce na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Fot. J. Pietruczuk
Katarzyna Pałubska, Bronisław Talkowski, Arkadiusz Bojczuk, meeting on the inscription of Tatar heritage in Poland on the UNESCO World Heritage List. Photo by J. Pietruczuk

2. Siedzą od lewej: Adam Musiuk, Michał Laszczkowski, spotkanie w sprawie wpisania dziedzictwa tatarskiego w Polsce na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Fot. J. Pietruczuk
Seated from left: Adam Musiuk, Michał Laszczkowski, meeting on the inscription of Tatar heritage in Poland on the UNESCO World Heritage List. Photo by J. Pietruczuk

3. Siedzą od lewej: Andrzej Drozd, Artur Konopacki, Tomasz Miśkiewicz, spotkanie w sprawie wpisania dziedzictwa tatarskiego w Polsce na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Fot. J. Pietruczuk
Seated from left: Andrzej Drozd, Artur Konopacki, Tomasz Miśkiewicz, meeting on the inscription of Tatar heritage in Poland on the UNESCO World Heritage List. Photo by J. Pietruczuk

4. Tomasz Miśkiewicz, spotkanie w sprawie wpisania dziedzictwa tatarskiego w Polsce na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Fot. J. Pietruczuk
Tomasz Miśkiewicz, meeting on the inscription of Tatar heritage in Poland on the UNESCO World Heritage List. Photo by J. Pietruczuk

5. Maciej Szczęsłowicz, spotkanie w sprawie wpisania dziedzictwa tatarskiego w Polsce na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Fot. J. Pietruczuk

Maciej Szczęsłowicz, meeting on the inscription of Tatar heritage in Poland on the UNESCO World Heritage List. Photo by J. Pietruczuk

6. Bogusław Szmygin, spotkanie w sprawie wpisania dziedzictwa tatarskiego w Polsce na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Bogusław Szmygin, meeting on the inscription of Tatar heritage in Poland on the UNESCO World Heritage List. Photo by J. Pietruczuk

7. Róża Chazbijewicz, Arkadiusz Bojczuk, Dariusz Kopciowski, spotkanie w sprawie wpisania dziedzictwa tatarskiego w Polsce na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Fot. J. Pietruczuk
Róża Chazbijewicz, Arkadiusz Bojczuk, Dariusz Kopciowski, meeting on the inscription of Tatar heritage in Poland on the UNESCO World Heritage List. Photo by J. Pietruczuk

8. Artur Konopacki, Tomasz Miśkiewicz, Aleksandra Chrzanowska, spotkanie w sprawie wpisania dziedzictwa tatarskiego w Polsce na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Fot. J. Pietruczuk
Artur Konopacki, Tomasz Miśkiewicz, Aleksandra Chrzanowska, meeting on the inscription of Tatar heritage in Poland on the UNESCO World Heritage List. Photo by J. Pietruczuk

PRZYPISY

- ¹ W obradach uczestniczyli przedstawiciele Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Aleksandra Chrzanowska – naczelniczka Wydziału Strategii i Międzynarodowej Ochrony Zabytków, oraz Joanna Matyjasiak – radca ds. międzynarodowej ochrony dziedzictwa materialnego), Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych (ICOMOS – prof. dr hab. Bogusław Szmygin i dr Katarzyna Pałubska), mufti Rzeczypospolitej Polskiej Tomasz Miśkiewicz, przewodniczący Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP, Maciej Szczęsnowicz – przewodniczący Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej w Bohonikach, Bronisław Talkowski – przewodniczący Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej w Kruszyńnianach, przedstawicielka społeczności tatarskiej Róża Chazbijewicz – prezeska Fundacji Tatarskie Towarzystwo Kulturalne, a także historycy i badacze dziedzictwa tatarskiego (dr hab. Andrzej Drozd, dr Artur Konopacki, dr Michał Laszczkowski). Organizatorem spotkania był Adam Musiuk, podlaski wojewódzki konserwator zabytków. Oprócz pracowników Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku (dr. hab. Karola Łopateckiego i mgr Joanny Pietruczuk) na spotkanie przybył lubelski wojewódzki konserwator zabytków dr Dariusz Kopciowski i kierownik delegatury w Białej Podlaskiej Arkadiusz Bojczuk.
- ² Obecnie dwa meczety i mizary w Bohonikach i Kruszyńnianach zostały uznane za Pomniki Historii – rozporządzenie prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 października 2012 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Bohoniki i Kruszyńniany – meczety i mizary”.